

EL QUINTÀ DE LES PLANES (SANT JAUMÉ DE FRONTANYÀ, BERGUEDÀ) I PARDINELLA (GOMBRÈN, RIPOLLÈS) I LES CISTES NEOLÍTIQUES AMB TÚMUL DEL PREPIRINEU I ALTIPLANS DE CATALUNYA

ENRIC CARRERAS VIGORÓS, JOSEP TARRÚS GALTER

MEMBRES DEL GESEART

(GRUP EMPORDANÈS DE SALVAGUARDA I ESTUDI DE L'ARQUITECTURA RURAL I TRADICIONAL)

Resum

La diferència entre les cistes soterrades del neolític mitjà de les terres interiors de Catalunya i els dòlmens simples bastits sobre el terreny– cambres pirinèniques amb accés frontal o caixes megalítiques tancades- no és tan senzill com pot semblar d'entrada, sovint a causa del mal estat de conservació dels monuments.

Amb l'estudi d'aquestes dues cistes neolítiques del Quintà de les Planes (Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà) i de Pardine-lla (Gombrèn, Ripollès) hem volgut tornar a posar la qüestió sobre la taula, alhora que expliquem la seva petita història.

Paraules clau

Cistes, Neolític mitjà, dòlmens.

Abstract

The difference between the Middle Neolithic cists buried through the inland of Catalonia and the simple dolmens built on the soil -Pyrenean chambers with front access or closed megalithic boxes- is not as simple as it may seem at first, often due to bad state of conservation of monuments.

With the study of these two Neolithic cists of the Quintà de les Planes (Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà) and Pardinella (Gombrèn, Ripollès) we have wanted to put the issue back on the table, at the same time we explain their little story.

Key words

Cists, Middle Neolithic, dolmens.

INTRODUCCIÓ

El dilluns 10 de maig del 2004, enmig d'una forta pluja, vàrem visitar el megàlit del Quintà de les Planes (Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà) en companyia de Sebastià Delclòs i, poc després, el dilluns 24 del mateix

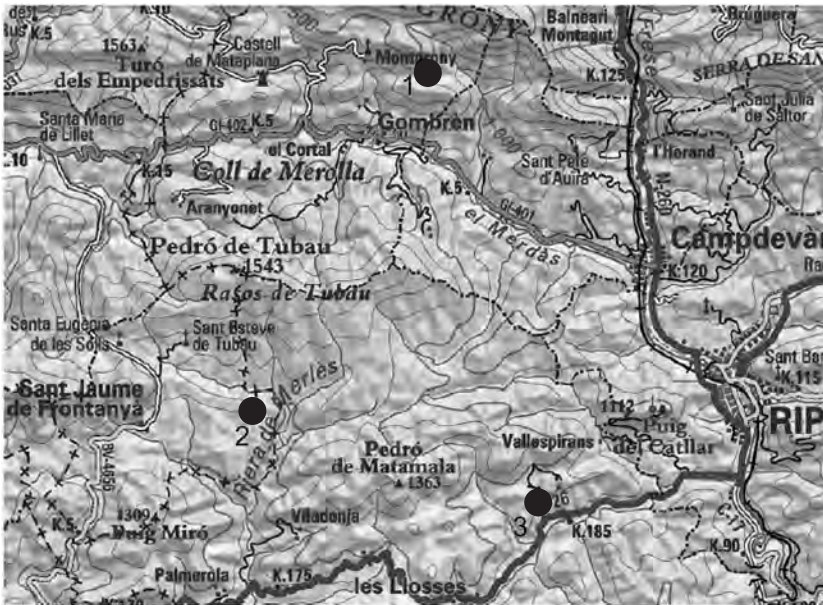

Figura 1. Situació, de nord a sud, de les cistes neolítiques de Pardinella (Gombren, Ripollès), del Quintà de les Planes (Sant Jaume de Frontanya, Berguedà) i del Clot de la Dona Morta (les Llosses, Ripollès).

mes, ens vàrem arribar fins a l'anomenat dolmen de Pardinella (Gombren, Ripollès), juntament amb el company esmentat. En el primer cas, el Quintà de les Planes era un monument inèdit, descobert per Joan Closas, de Manresa, als anys 80 del segle XX. Molts anys després, va assabentar de la seva existència a l'amic Albert Fàbrega de Súria, que el va visitar el dissabte primer de març de 2003 acompanyat d'un de nosaltres (Enric Carreras) i de Josep Agustí d'Olot. (Fig.1).

En el segon cas, l'anomenat dolmen de Pardinella o del Coll de Pardinella era un vell conegut de la bibliografia megalítica. Algun temps abans de l'any 1925, els estadants del Mas de Pardinella varen desbrossar el terreny del coll de Pardinella a fi de convertir el bosc net i esclarissat en un lloc de pasturatge per al bestiar. En el decurs d'aquells treballs va ser quan descobriren una cista amb túmul, aleshores encara intacta, enclavada vora d'un petit aflorament rocós a tocar el camí que travessa el dit coll. La tomba va ser tot seguit parcialment desmuntada i buidat el seu interior. Les dues lloses frontals es varen treure i el túmul va ser en part rebaixat. Del seu interior eixiren

ossos fragmentats i bocins de ceràmica que foren escampats per l'entorn del monument.

Segurament va ser en aquestes dates que Maties Pallarés en una excursió al Santuari de Montgrony s'assabentà d'aquesta troballa i va anar a visitar el monument. També sembla que va veure un altre monument megalític en/o vora el coll de Mancillo que no s'ha retrobat més i que segurament varen mostrar-li els mateixos guies que l'acompanyaren al coll de Pardinella. La notícia d'aquest segon monument la va publicar Lluís Pericot, ja en la primera edició de la seva tesi l'any 1925. Maties Pallarés -que va publicar el dolmen de Montagut a Palamós (Baix Empordà)- va passar totes aquestes notícies a Lluís Pericot, que encara va poder encabir-les en la seva tesi doctoral que publicà l'any 1925 (Pericot, 1925, pàg.98, núms.39 i 40). El monument del coll de Pardinella hi és citat, però amb el nom equivocat de "coll de Pardines", topònim inexistent en aquella àrea. No sabem si fou degut a un lapsus de Lluís Pericot o bé l'error ja procedia de la notícia que va facilitar-li Maties Pallarés.

Després d'haver estat en part destruïda, algun pastor o bosquetà va posar –no sabem quan- les dues lloses frontals desmuntades de la cambra damunt d'un lateral per un costat i damunt del túmul per l'altre, formant així una petita cavitat per guardar-hi algun queviure o aixoplugar-hi el gos.

Abans de l'any 1936 –uns deu anys després de la descoberta de la cista-aquesta va ser publicada amb planta i una fotografia per Josep Colominas Roca en una nota sobre Gombreny als "Annals de l'Institut d'Estudis Catalans" (Colominas, 1927-1931, publicat 1936, pàg.11). Aquest autor pensà que les dues lloses posades entre la llosa lateral i el terra del túmul eren originals i servien per a reforçar el monument. És evident, però, que això és impensable en una cista amb túmul soterrada i tancada pels quatre costats.

Lluís Pericot en la revisió de la seva tesi publicada l'any 1950 (Pericot, 1950, pàg.149-150, núm.72) repeteix la notícia de Maties Pallarés, ja citada per ell l'any 1925, afegint-hi ara el monument del coll de Pardinella publicat per Josep Colominas. No es va adonar que es tractava del mateix megàlit que ja havia citat anteriorment amb el nom equivocat de coll de Pardines i que ara tornava esmentar juntament amb el del coll de Mancillo. Publicà la seva versió de la planta segons la de Josep Colominas, perquè ell no va visitar mai –que ens consti- aquest monument (Pericot, 1950, pàg.149, núm.71 i fig. 34, núm.20).

Més recentment, va ser esmentat, sense haver-lo vist, com a dolmen simple en un llibre de divulgació sobre el megalitisme de les comarques

gironines (Tarrús&Chinchilla, 1992, pàg. 66); i, finalment, Dolors Codina el va reestudiar dins dels treballs fets per a la realització d'una *Història del Ripollès*, de la col·lecció *Històries de les Comarques Gironines* de la Diputació de Girona. Va publicar la planta d'aquest monument tal com es troba en l'actualitat: les dues laterals *in situ*, la coberta original i una llosa frontal caigudes damunt el túmul i l'altre llosa frontal fent ara les funcions de falsa coberta (Codina, 2002, pàg.451-453).

El monument és citat com una arca en uns afrontaments dels límits de Mongrony de l'any 987, on encara s'esmenten diversos topònims conservats en l'actualitat. El document el situa abans de la cruïlla del camí que mena a Gombrèn (*in ipsa Arca et in ipso iungente de Gomesindo Morto*).

En les nostres visites del 2004, ens vàrem adonar que, en els dos casos, no es tractava de veritables dòlmens, sinó més aviat de cistes neolítiques, enfonsades en part en el terreny, poc profund en tractar-se d'una zona de muntanya amb poca sedimentació, i proveïdes les dues d'un petit túmul de terra que l'acabava de cobrir del tot. En aquestes circumstàncies, vàrem pensar que era una bona oportunitat per a reestudiar la presència de cistes neolítiques amb túmul al Berguedà, el Ripollès i altres comarques veïnes (Conflent, Garrotxa, Bages, Moianès), segurament relacionades amb el grup Solsonià, que tan bé ha estudiat Josep Castany durant els darrers 30 anys (Castany, 2008).

Cal recordar que en aquesta àrea ja coneixíem el Clot de la Dona Morta o Clot de les Dones Mortes (les Llosses, Ripollès), una cista neolítica rectangular (2 m de llarg, per 0'90 m d'ample i 0'90 m d'alt; orientada en el seu perfil llarg entre 110° sud-est i 290° nord-oest) amb un túmul petit de terra d'uns 7 m de diàmetre, que ens podia servir de referència. Aquesta cista, feta de sorrenca o gres, fou publicada per Ramon Roquer Vilarrasa l'any 1929 (Roquer, 1929, pàg.1-3) i citada per Lluís Pericot (Pericot, 1950, pàg.150). Hi recuperà les restes d'un aixovar funerari no gaire específic (una làmina, dues puntes foliàcies i una punta triangular de sílex, al costat de fragments de dos cranis), però que es podria remuntar al neolític mitjà ple, com el de les cistes neolítiques enterrades del Solsonià.

Més tard, aquesta cista va ser reestudiada per Jordi Rovira l'any 1976 (Rovira, 1982, pàg.143-144) i també després, juntament amb en Miquel Cura (Cura&Rovira, 1992, pàg.65-69). Nosaltres l'hem visitada (29/9/1987 i 2/10/06) dues vegades (UTM/ETRS-89: x=428793 i y=4669056, altitud: 854+/-10 m) i l'hem esmentat igualment en alguna ocasió (Tarrús, 1988-1989, pàg.68; Tarrús&Chinchilla, 1992, pàg.67), arribant a conclusions similars tant pel

que fa a la seva arquitectura (caixa semienterrada amb túmul) com a la seva possible cronologia dins la primera meitat del IV mil·lenni aC.

De fet, si repassem l'origen, distribució i durada de les cistes neolítiques amb túmul del nord de Catalunya veurem que el Clot de la Dona Morta, igual que el Quintà de les Planes i Pardinella, formarien part del grup de cistes neolítiques amb túmul que localitzem a les zones muntanyoses del Prepirineu (Conflent, Berguedà, Bages, Ripollès, Garrotxa) i als altiplans centrals (Moianès), on constitueixen una variant de les cistes neolítiques enterrades del Solsonià, durant el neolític mitjà ple (Tarrús, 2003, pàg.59-60; Tarrús, 2010, pàg.190).

Existeix, però, cal dir-ho, un problema respecte a la cronologia d'aquestes cistes amb túmul neolítiques, aèries o semienterrades, que hem vist aparèixer amb força en el panorama del megalitisme català a partir dels anys 80 del segle XX, tant als altiplans i serres de l'interior com a l'Empordà o al Rosselló.

En efecte, a hores d'ara, tenim constància segura de l'existència de cistes neolítiques aèries amb túmuls més o menys complexos a la zona de Tavertet (Osona), amb enterraments individuals. Allà, durant les campanyes de la segona meitat dels anys 80 del segle XX, algunes d'aquestes tombes (Font de la Vena, Padró I-II, Collet de Rajols o Rajols II) veritablement megalítiques, varen proporcionar aixovars ceràmics i lítics que es remunten al grup de Montboló del neolític mitjà inicial, és a dir, a la segona meitat del V mil·lenni aC (Molist&Cruells &Castells, 1987; Molist&Clap, 2010).

A la necròpolis del Camp del Ginebre (Caramany, Fenolleda), descoberta l'any 1986 i excavada entre 1991-1993 dins dels treballs arqueològics previs a la construcció de la presa de l'Aglí, també s'hi varen trobar, entre altres classes de tombes, 3 cistes neolítiques aèries amb túmul, encara que més petites que les anteriors, dissenyades per a enterraments individuals. Els seus aixovars funeraris pertanyien igualment al grup de Montboló, cosa que ens reafirma que a Catalunya a mitjan del V mil·lenni aC, a banda i banda de la frontera amb França, ja existien aquesta classe de tombes : cistes aèries amb túmul (Vignaud, 1995).

Després d'aquest episodi antic, sabem que el grup Solsonià del neolític mitjà ple, que se situa durant la primera meitat del IV mil·lenni aC, s'estén per la seva zona clàssica (Andorra, Alt Urgell, Segarra, Solsonès, Berguedà, Bages) amb tombes en cista rectangulars o trapezoïdals, enterrades del tot, encara que podem dur un petit túmul senyalitzador, format per un pilot de rierencs, com veiem, entre altres lloc, a la cista de Muset de Castellolí a

l'Anoia (Colominas, 1940; Ripoll&Llongueras, 1963; Muñoz, 1965); o fins i tot un menhir o estela al seu costat, que igualment marcaria la tomba, com en el cas de la Costa dels Garrics del Caballo-I a Pinell del Solsonès (Castany, 1991 i 2008).

La majoria d'aquestes cistes neolítiques no són reutilitzables i serveixen per enterrar-hi una o dues persones; però n'hi ha algunes que sí que són reutilitzables a través d'una rampa frontal d'accés o bé desplaçant llosa frontal quan queden penjades en un marge, segons Josep Castany. En aquestes cistes reutilitzables hi podem trobar més d'un esquelet fins a un màxim de 5 individus (Vilar de Simosa, Olius). En un cas, la cista dels Garrics del Caballo-I (Pinell del Solsonès), la tomba, amb un accés frontal per rampa, quedava en un pendent i per tant semienterrada. Sigui per això o per fer-ne un monument especial se la va protegir amb una cuirassa o túmul de pedres i terra, de caire constructiu, perquè quedés completament soterrada (Castany, 1991 i 2008).

A les àrees limítrofes del Solsonià cap al sud com Conca de Barberà (les Piles I-III, Santa Coloma de Queralt; les Comes a Conesa; Comellar a Vimbodí) i l'Anoia (Cal Muset a Castellolí; la de Santa Maria de Miralles; Mas de Berenguera a la Llacuna) hi trobem cistes enterrades del tipus no reutilitzable. Cap a l'est (Moianès) i el nord-est (Ripollès, Garrotxa, Conflent) són del mateix tipus anterior, però en aquestes dues zones darreres, dins d'ambients de muntanya, ens trobem amb una clara novetat: al costat de les cistes enterrades hi apareixen també algunes cistes semienterrades o francament aèries amb túmul, que semblen contemporànies de les anteriors (Muñoz, 1965; Miró, 1996).

No parlarem aquí d'altres cistes neolítiques enterrades, com les del carrer Copèrnic de Barcelona i les de la Bòbila Elias I-II de Badalona (Barcelonès), les del Rogent I-IV a Canyamars (Dosrius, Maresme) o la de la Bisbal, on aparegué una magnífica destrala de 28,5 cm de llarg, una eina sumptuosa tipus "le Puy" feta d'omfacita, una mena de jadeïta, del Mont Viso (Alps italians) (Vaquer *et al.*, 2012), perquè ja queden molt lluny de l'àrea del Solsonià i es tractaria més aviat de cistes immerses dins del territori dels Sepulcres de Fossa, com a una variant sepulcral (Muñoz, 1965).

Si ens fixem, com dèiem, en les cistes neolítiques enterrades del neolític mitjà ple del Bages-Moianès i de les comarques del Ripollès, Garrotxa i Conflent, totes en zones de muntanya o altiplans amb poca sedimentació, veurem com ara hi apareixen dos subtipus amb túmuls més o a menys importants:

1- Les cistes semienterrades amb túmul. Es tracta de tombes més o menys enfonsades, segons l'escassa sedimentació existent en aquestes àrees, que estarien cobertes per petits túmuls de terra. D'entre elles, n'hi hauria algunes que ens aporten materials propis del neolític mitjà ple, ja sigui tipus Solsonià (Pla de la Bassa de Can Garriga a Santa Maria d'Oló, Moianès; Clot de la Dona Morta a les Llosses i Mas Mariner a Sant Pau de Segúries, les dues al Ripollès) o de tipus Chassey (Arca de Calahons-II a Catllà, Conflent) (Petit, 1993; Cura&Rovira, 1992; Gudiol, 1920).

Malauradament, però, la majoria d'aquestes cistes ens han arribat en força mal estat i sense aixovars funeraris que ens confirmin l'antiguitat (neolític mitjà ple) que els suposem per la seva arquitectura. Així passa amb les tres que ara ens ocupen al Berguedà (Quintà de les Planes) i al Ripollès (Pardinella i Clot de la Dona Morta), així com en altres de la Garrotxa (Caire dels Segalars a Sant Aniol de Finestres) (Tarrús&Chinchilla, 1992, pàg.67; Mañé, 2004).

El mateix podríem dir de les cistes amb túmul de Barquets (Fàbrega, 2000) i de la Costa de l'Isidre (descoberta l'any 1985 segons la Carta arqueològica del Bages de 1988, però no retrobada a la carta del 2010), totes dues a Navàs al Bages, però que no han estat objecte de cap excavació arqueològica i en desconexim cap mena d'aixovar. Pel que fa al grup de cistes del Moianès (Serrat de l'Horabona -II a l'Estany, Mas Vilanova-I a Castellterçol, Verdaguer-I a Castellcir, Puig Espelta a Moià, Roc de l'Àguila a Granera, Serra Sobirana a Muntanyola, Pla de la Bassa de Can Garriga a Santa Maria d'Oló) la majoria estaven enterrades o semienterrades, seguint el model del Solsonià (Petit&Surroca, 1987 i 2007), i només en algun cas, al nostre entendre, podem sospitar que hi havia un petit túmul de terra que ajudava a cobrir-la del tot (Pla de la Bassa). En altres dos casos (Serrat Rovira o Sant Amanç a Calders i Serrat de l'Horabona-I), però, sembla que ens trobem davant de veritables cistes aèries amb túmul, com tot seguit comentarem.

Pel que fa al grup de cistes amb túmul del Baix Empordà, estudiades ja fa anys per Lluís Esteva, pensem que formen un grup diferenciat del Solsonià, amb una cronologia incerta entre el neolític mitjà ple i el final, perquè no s'hi han recuperat aixovars funeraris que ens puguin orientar en aquest sentit. Es tracta de megàlits semienterrats dins del terreny rocós i proveïts d'un petit túmul de terra (Suro del Rei, Finca d'en Güitó i Bosc d'en Roquet a Romanyà de la Selva/Santa Cristina d'Aro; Carretera de Calonge i Pedres Dretes de Ruàs a Calonge; Cim del Clot del Llorer a Fitor, ara municipi agregat de Forallac) (Esteva, 1964, 1965, 1970 i 1978).

2- Cistes aèries amb túmul. Es tracta de tombes bastides sobre la roca o el terreny natural, a vegades amb veritables ranures de fonamentació (Creu de Principi, Bassegoda) i sempre cobertes per un túmul petit de terra i pedres, ben visible. De totes elles, només aporten aixovars funeraris la Tomba del General/Coll de Fitó de Roses (una vora d'un vas en escudella, d'època incerta però encaixable dins del neolític mitjà-final) i la de Roca d'Ivet a Llagostera, excavada l'any 2013 per Xavier Niell i on es recuperà un ric aixovar del neolític final (cinc ganivets de sílex, una plaqueta de sorrenca, un bol sencer de ceràmica i nombroses denes de collaret de cal·laïta), però sense restes humanes (Niell, 2014).

D'aquesta mena de cistes en coneixem dins del grup del Moianès, com les del Serrat Rovira/Sant Amanç a Calders (Castany, 2000) i la del Serrat de l'Horabona-I a l'Estany (Batista, 1962; Petit, 1987 i 2007). També se'n coneixen al Ripollès com la de Fontalba a Queralbs (inèdita, excavada l'agost de 2015 per Esther Medina de l'empresa Àtics) i a la Garrotxa. Algunes varen ser identificades als anys 60 del segle XX, com la del Camí de Cal Raspat i possiblement la del Cementiri dels Moros de Sant Roc de la Barroca, les dues a Sant Aniol de Finestres (Tarrús&Chinchilla, 1992, p.67; Agustí&Fàbrega, 2006). Altres foren descobertes i excavades als anys 80 del segle XX com la de la Creu de Principi al Bassegoda, Albanyà. Aquesta darrera, tot i pertànyer actualment a l'Alt Empordà, és dins d'un ambient de muntanya totalment garrotxí (Badia *et al.*, 1987; Bosch&Tarrús, 1989). Totes elles les continuem considerant com a variants locals, de muntanya, del Solsonià, tot i que no s'hi ha recuperat cap aixovar funerari que ens orienti sobre quan varen ser bastides.

Pel que fa al grup del Baix Empordà-Gironès-la Selva el considerem una extensió del grup diferenciat del Baix Empordà amb cistes semienterrades, de què abans hem parlat, i, per tant, dins d'una cronologia similar entre el neolític mitjà i el final. D'aquestes cistes aèries amb túmul cal destacar la cista de l'Abel a Sant Sadurn de l'Heura, Baix Empordà (Tarrús *et al.*, 1990) i la cista de Cadiretes, a Tossa de Mar, la Selva, identificada fa uns 15 anys (revisió de la Carta arqueològica de la Selva de l'any 2000). Cap de les dues no s'ha excavat mai i, per tant, no en coneixem materials arqueològics. En canvi, sí que en tenim de la cista de la Roca d'Ivet a Llagostera, Gironès, ja esmentada, amb un aixovar funerari ben característic del neolític final, sense cap element d'època Campaniforme o del calcolític recent (Niell, 2014), cosa que la situaria a finals del IV o inicis del III mil·lenni aC.

Finalment, en relació al grup de l'Alt Empordà-Rosselló com les de l'Oratori-III a Sant Marçal, al Rosselló; o les de la Vinya d'en Berta a Pau, Tomba

del General, Puig Rodó, Puig Alt i Pla de les Gates a Roses a l'Alt Empordà, ens inclinem a considerar-les un grup diferenciat del Solsonià, situables en una cronologia que començaria al neolític mitjà, però que segurament arriba fins a l'època dels sepulcres de corredor antics de la zona, amb cambres poligonals. La inclusió d'una d'aquestes cistes dins del túmul del sepulcre de corredor de la Sureda-I (Palau-saverdera), amb cambra trapezoïdal, ens parla d'una certa convivència entre aquests dos tipus de sepulcres megalítics a l'Alt Empordà (Tarrús, 2002).

LES CISTES NEOLÍTIQUES

1. El Quintà de les Planes

Situació

Cal anar per la carretera C-26 de Ripoll a Berga fins al poble de Borredà. Allí s'agafa la carretera comarcal BV-4656, que després d'uns 9 km ens du a Sant Jaume de Frontanyà (Berguedà). Des d'allí cal continuar poc més d'1 km per la mateixa carretera cap al nord, en direcció a Sant Esteve de Tubau, fins que trobem un trencant a la dreta amb una pista que ens durà fins a Cal Cintet i després de 2 km al Mas de les Planes. Allí, anirem cap al sud per la mateixa pista uns 200 m i deixarem el cotxe per endinsar-nos a l'oest en una fageda fins que uns 200 m més enllà trobarem la clariana on hi ha la tomba megalítica (Fig.2).

Segons les dades extretes d'un GPS (UTM) la seva altitud és de 1.057 ± 10 m s.n.m. i les seves coordenades geogràfiques les següents: (ETRS-89) $x=421563$ m i $y=4671131$ m.

Descripció arquitectònica

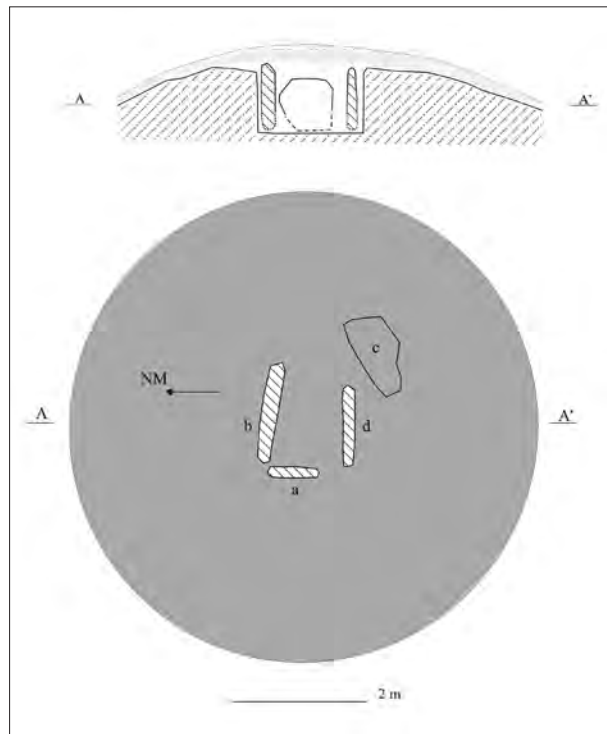
Es tracta d'una cista neolítica amb túmul de forma rectangular i gairebé enterrada dins del terreny, del qual en devia sobresortir la coberta, avui dia desapareguda. El túmul és circular i fa uns 7 m de diàmetre. Està fet essencialment de terra i encara és molt visible al seu voltant.

La cambra conserva 3 lloses al seu lloc, però el frontal est està una mica desplaçat a la seva dreta. Totes són de sorrenca o gres. El seu eix més llarg s'orienta exactament d'est a oest (90-270°). L'interior de la cambra feia: 1,60

Figura 2. La cista neolítica del Quintà de les Planes en el seu entorn.

Figura 3. Planta i alçats (10-05-2004) de la cista neolítica del Quintà de les Planes, tal com està en l'actualitat.

m de longitud, 1 m d'amplada i 0,80 m d'alçada. Les lloses que la formen són rectangulars, no estan gaire treballades i les seves mides exteriors són (Fig.3):

Llosa A /frontal oest) = 80 cm d'ample per 70 cm (conservats) d'alt i 12 cm de gruix

Llosa B /lateral nord = 155 cm d'ample per 73 cm (conservats) d'alt i 28 cm de gruix

Llosa C /frontal est = 137 cm d'ample per 67 cm (conservats) d'alt i 14 cm de gruix

Llosa B /lateral sud = 110 cm d'ample per 78 cm d'alt i 11 cm de gruix

Cronologia

No comptem amb restes de l'aixovar funerari i no ens consta que s'hi hagi realitzat mai cap excavació arqueològica. Per la seva arquitectura, una cista neolítica parcialment enterrada i amb túmul podem situar la seva construcció al neolític mitjà ple, com una variant del grup Solsonià, és a dir, durant la primera meitat del IV mil·lenni aC.

2. Pardinella o Coll de Pardinella

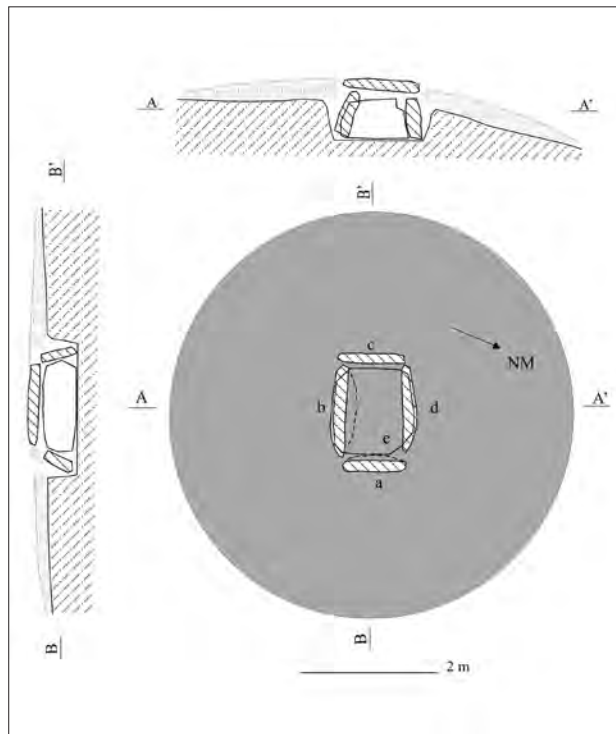
Situació

S'hi va per la carretera G-401 de Campdevàrol a Gombrèn. Passat aquest poble continuem per la mateixa carretera uns 2,7 km fins al trencant, cap al nord, que du per una pista al Santuari de la Mare de Déu de Montgrony. La visita a Montgrony i al coll de Pardinella suposa una agradable excursió. L'indret té un encant molt gran i l'anada al monument megalític es converteix en una inoblidable passejada. Per a arribar-hi cal agafar, tot just deixat l'aparcament a l'entrada del Santuari, un camí que baixa a la dreta a l'inici d'una pista de terra. El camí mena a Gombrèn, però poc després de baixar trobarem un filat electrificat per al bestiar i un camí que prendrem vers l'esquerra fins a arribar a la font de la Marededeu de la Llet. Allí, pujarem un petit tram pel camí que mena al Santuari i que deixarem tot seguit pel trencant de la dreta, convertit ara en un camí que ens portarà al coll de Pardinella i al monument megalític, situat a la dreta del camí al mateix coll. En tot, hauran passat uns 40 minuts. A la tornada, poc abans de la font esmentada, pujarem pel camí de la dreta que mena a Montgrony. Hauran passat ara uns 30 minuts. Aquest és el camí citat en el document del segle X a què ens hem referit abans (Fig.4).

Figura 4. La cista neolítica de Pardinella en el seu entorn.

Figura 5. Planta i alçats (24-05-2004) de la cista neolítica de Pardinella, amb els dos frontals i la coberta original reposats al seu lloc.

Segons les dades extretes d'un GPS (UTM) la seva altitud és de 1.245 ± 10 m s.n.m. i les seves coordenades geogràfiques les següents: (ETRS-89) $x = 425807$ m i $y = 4679173$ m.

Descripció arquitectònica

Es tracta d'una cista neolítica amb túmul rectangular, parcialment enterrada dins del terreny, que fa un pendent de sud-oest a sud-est. Part de la cambra i la coberta devien de sobresortir de la superfície, malgrat el pendent, i va ser recoberta per un túmul circular i fa uns 6 m de diàmetre, fet sobretot de terra, encara ben visible al seu voltant.

La cambra conserva els dos laterals al seu lloc, encara que força inclinats cap endins. El frontal sud-oest s'ha col·locat recentment com a coberta, mentre que el frontal nord-est està desplaçat una mica a la dreta d'on li corresponia ser. La coberta real és ara davant la cambra, al nord-est.

Totes les lloses són de sorrenca o gres. El seu eix més llarg s'orienta entre els 250° sud-oest i els 70° nord-est. L'interior de la cambra feia: 1,30 m de longitud, 0,80 m d'amplada i 0,70 m d'alçada. Les lloses que la formen són rectangulars, estan força ben treballades i les seves mides exteriors són (Fig.5):

Llosa A /frontal NE = 104 cm d'ample per 53 cm (conservats) d'alt i 14 cm de gruix
Llosa B /lateral SE = 140 cm d'ample per 60 cm (conservats) d'alt i 22 cm de gruix
Llosa C /frontal SO = 100 cm d'ample per 62 cm (conservats) d'alt i 16 cm de gruix
Llosa B /lateral NO = 140 cm d'ample per 60 cm (conservats) d'alt i 16 cm de gruix

Cronologia

Sabem per Josep Colominas que s'hi varen recollir, quan es va descobrir poc abans de l'any 1925, alguns fragments de ceràmica, suposem que prehistòrics, i també ossos humans (Colominas, 1927-1931). Fora d'aquesta dada, no comptem amb materials arqueològics que ens puguin ajudar a datar aquest megàlit, on no ens consta que mai més s'hi hagin realitzat excavacions arqueològiques. Per la seva arquitectura, una cista neolítica parcialment enterrada i amb túmul, podem situar la seva construcció al neolític mitjà ple, com una variant del grup Solsonià, és a dir, durant la primera meitat del IV mil·lenni aC.

CONSIDERACIONS FINALS

Al llarg d'aquest article, a més de presentar el nou megàlit del Quintà de les Planes i revisar el de Pardinella, hem volgut interrogar-nos sobre l'arquitectura i possible cronologia de les cistes enterrades, sense túmul o només amb un pilot de rierencs senyalitzador; i les semienterrades i aèries amb túmuls de terra petits que voregen l'àrea clàssica del Solsonià i les seves extensions cap al sud i l'est, unes zones de muntanya on l'escassa sedimentació dificulta que les tombes es puguin enfonsar massa.

Alguns d'aquests grups, amb algunes cistes que s'han identificat durant els darrers 30 anys, es poden considerar variants locals del Solsonià i, per tant, amb una cronologia del neolític mitjà ple. Estaríem parlant de les cistes, sobretot enterrades, però també algunes semienterrades o aèries amb túmul, que ens trobem al Bages, Berguedà, Moianès, Ripollès, Garrotxa i Conflent.

Altres grups, com els de l'Alt Empordà-Rosselló i el del Baix Empordà-Gironès-la Selva, on només trobem ja cistes semienterrades o aèries amb túmul, s'han de considerar grups diferenciats del Solsonià i segurament representen les fases inicials (neolític mitjà-final) del megalitisme d'aquestes àrees del nord-est de Catalunya.

En tot cas, val la pena constatar que aquest món de les cistes neolítiques semienterrades o aèries amb túmul té una llarga durada dins del megalitisme català. Començaria amb les cistes aèries amb túmul complex de Tavertet-Caramany al neolític mitjà inicial (segona meitat del Vè mil·lenni aC); continuaria amb les cistes soterrades del Solsonià i zones limítrofes del neolític mitjà ple, amb alguns monuments semienterrats o aeris amb túmuls petits de terra (primera meitat del IV mil·lenni aC); i acabaria amb els grups diferenciats de cistes semienterrades o aèries amb túmul de l'Alt i Baix Empordà i de les seves zones veïnes, entre el neolític mitjà i el final (al llarg del IV mil·lenni aC). Aquestes darreres comarques viuran poc després o a la vegada la construcció dels primers sepulcres de corredor i la seva llarga evolució, veritable signe distintiu del megalitisme de la costa catalana entre el IV-III mil·lennis aC.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, J. i FÀBREGA, A. (2006). El Cementiri dels Moros de Sant Roc de la Barroca, *Butlletí del Centre Excursionista d'Olot*, 161, pàg. 18-20, Olot.
- BADIA, J., BOFARULL, B., CARRERAS, E. i PIÑERO, M. D. (1987). *La cista amb túmul de la Creu de Principi, fita del segle X en la toponímia de l'Alta Garrotxa i les restes pre-*

- romàniques de Sant Julià de Ribelles*, Separata dels Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, núm.20, Figueres.
- BATISTA, R. (1962). Calders. Notas de Arqueología, pàg.291, *Ampurias*, 24, Barcelona.
- BOSCH, A. i TARRÚS, J. (1989). La cista amb túmul de la Creu de Principi (Alta Garrotxa), *Vitrina*, 4, pàg.13-19, Olot.
- CASTANY, J. (1991). L'estació neolítica sepulcral de la Costa dels Garrics del Caballot (Pinell, Solsonès), *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, pàg. 53-64, Barcelona.
- CASTANY, J. (2000). *Memòria de la intervenció en el megàlit de St. Amanç*, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- CASTANY, J. (2008). *Els megàlits neolítics del Solsonià*, Tesi doctoral, Universitat de Lleida.
- COLOMINAS, J. (1927-1931). Sepulcre de Pardinella, Gombreny (Ripollès), *Annals de l'Institut d'Estudis Catalans*, VIII, pàg.11, publicat a Barcelona el 1936.
- COLOMINAS, J. (1940). Nuevos sepulcros de fosa en Cataluña, *Ampurias*, II, pàg.161-164, Barcelona.
- CODINA, D. (2002). El dolmen de Pardinella (Gombrèn) i el Sot de les Dones Mortes (Les Llosses). Dos monuments funeraris de la comarca del Ripollès, *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines, Sant Joan de les Abadesses, 10-11 de maig de 2002*, pàgs. 451-453, Girona.
- CURA, M. i ROVIRA, J. (1992). La sepultura neolítica " El Clot de la Dona Morta" (Les Llosses, Ripollès) i la problemàtica de les estructures tumulars del neolític català, *Gala. Revista d'arqueologia i antropologia*, 1, pàg. 65-69, Sant Feliu de Codines.
- ESTEVA, Ll. (1964). Sepulcros Megalíticos de las Gabarras, I (Girona), *Corpus de Sepulcros Megalíticos-3*, Diputació de Girona.
- ESTEVA, Ll. (1965). Sepulcros Megalíticos de las Gabarras, II (Girona), *Corpus de Sepulcros Megalíticos-4*, Diputació de Girona.
- ESTEVA, Ll. (1970). Sepulcros Megalíticos de las Gabarras,III (Girona), *Corpus de Sepulcros Megalíticos-4*, Diputació de Girona.
- ESTEVA, Ll. (1978). Sepulcros megalíticos de las Gabarras. Noticias complementarias, *Cypsela* II, pàg. 55-89, Diputació de Girona.
- FÀBREGA, A. (2000). Nous megàlits al Bages, *Dovella*, 67, pàg.26-33, Manresa.
- GUDIOL, JM. (1920). *Diari d'exploracions del Centre Excursionista de Vic*, pàg. 3.
- MAÑE, A. (2004). Una excursió moguda a la cista prehistòrica del Caire dels Segalars (serra de Finestres, Garrotxa), *Butlletí del Centre Excursionista d'Olot*, 151, pàg. 24-25.
- MIRÓ, JM. (1996). La cista del Comellar del mas de Baix (Vimbodí) y el neolítico del V-III milenio BC en la Conca de Barberà (prov. de Tarragona), *Ier Congrés del Neolític de la Península Ibèrica, Gavà-Bellaterra, 1995*, pàg. 527-536.
- MOLIST, M., CRUELLES, W. i CASTELLS, J. (1987). L'àrea megalítica de Tavertet, *Cota Zero*, 3, pàg.55-68, Vic.
- MOLIST, M. i CLOP, X. (2010): Los orígenes del megalitismo en Cataluña en el marco de las prácticas funerarias del Neolítico, *Coloquio Internacional sobre el Megalitismo, 11-15 de mayo de 2007, Universidad del País Vasco, Vitoria*, pàg. 212-224.
- MUÑOZ, A. M^a. (1965). La cultura neolítica catalana de los "Sepulcros de Fosa", *Publicaciones Eventuales*, 9, *Institut d'Arqueologia i Prehistòria*, Universitat de Barcelona.

- NIELL, X. (2014). Intervenció arqueològica a la cista de la Roca de l'Ivet (Llagostera, Gironès), *XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Besalú, 13-14 de juny de 2014*, p. 93-100, Girona.
- PERICOT, LI. (1925). *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*, Universitat de Barcelona.
- PERICOT, LI. (1950). *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Instituto de Estudios Pirenaicos del CSIC, Barcelona.
- PETIT, A. i SURROCA, J. (1987). *La prehistòria del Moianès*, Moià.
- PETIT, A. (1993). La cista neolítica del Pla de la Bassa de Can Garriga (Santa Maria d'Oló, Bages), *Homenatge a Miquel Tarradell, Estudis Universitaris Catalans*, pàg.149-158, Barcelona.
- PETIT, A. i SURROCA, J. (2007). *Els nostres orígens. La prehistòria del Moianès*, Moià.
- RIPOLL, E. i LLONGUERAS, M. (1963). *La cultura neolítica de los sepulcros de fosa en Cataluña*, Monografías, XI, Institut de Prehistòria i Arqueologia, Diputació de Barcelona.
- ROQUER, R. (1929). El Dòlmen del "Clot de les dones mortes". *Scriptorium*, núm.82, octubre, pàg.1-3, Ripoll.
- ROVIRA, J. (1982). Clot de la Dona Morta o Sot de les Dones Mortes, les Llosses, *Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, dins *Excavacions Arqueològiques a Catalunya-1*, pàg. 143-144, Barcelona.
- TARRÚS, J. (1988-1989). Breus notes sobre el megalitisme interior de les comarques gironines. *Quaderns 1988-1989 del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, pàg. 67-80, Banyoles.
- TARRÚS, J., BADIA, J., BOFARULL, B., CARRERAS, E. i PIÑERO, M. D. (1990). *Dòlmens i menhirs de les Gavarres i del Massís d'Ardenya. 48 monuments megalítics del Baix Empordà-Gironès-La Selva*, Guies del Patrimoni, 8, Carles Vallès ed., Figueres.
- TARRÚS, J. i CHINCHILLA, J. (1992). *Els monuments megalítics*, Quaderns de la Revista de Girona, nº 37, Girona
- TARRÚS, J. (2002). *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus*, ed. Diputació de Girona.
- TARRUS, J. (2003). Els constructors de megàlits a Catalunya: cistes i dòlmens entre els mil·lennis V-III cal AC, *Cota Zero*, 18, pàg.54-75, Vic.
- TARRÚS, J. (2010). El megalitisme pleno en Catalunya, entre el IV y el III milenios aC, *Coloquio Internacional sobre el Megalitismo, 11-15 de mayo de 2007, Universidad del País Vasco, Vitoria*, pàg. 188-211.
- VAQUER, J., MARTÍN, A., PÉTREQUIN, P., PÉTREQUIN, A.M. i ERRERA, M. (2012). Les haches alpines dans les sépultures du Néolithique moyen pyrénéen: importations et influences, dins *Pierre Pétrequin, Serge Cassen, Michel Errera, Lutz Klassen, Alison Sheridan et Anne-Marie Pétrequin : JADE. Grandes haches alpines du Néolithique européen., V^e-IVe millénaire av.J.C.*, tome -II, pàg.872-917, Besançon.
- VIGNAUD, A (1995). L'occupation néolithique dans la cuvette de Caramany, moyenne vallée de l'Agly (Pyrénées-Orientales), *X Colloqui Internacional de Puigcerdà, Cultures i Medis de la Prehistòria a l'Edat Mitjana, Homenatge al Professor Jean Guilaine*, pàg.291-297, Puigcerdà.